

Help! Mijn leerling spreekt niet

Selectief mutisme

Wanneer een jong kind thuis vrijuit praat, maar op school niet spreekt, dan is er mogelijk sprake van selectief mutisme. In dit artikel leggen we uit wat selectief mutisme is en hoe je hier als leerkracht mee om kunt gaan.

Jessica de Pagter is GZ-psycholoog en werkt in de Utrechtse Psychologen en Pedagogen Praktijk (UPPP) [Jessica.de.pagter@uppp.nl]

Maretha de Jonge is GZ-psycholoog / onderzoeker en werkt op de afdeling psychiatrie van het Universitair Medisch Centrum Utrecht

Hilde van Braam van Vloten-Hairwassers is klinisch psycholoog en werkt op de afdeling psychiatrie van het Universitair Medisch Centrum Utrecht

Lea is 5 jaar en zit sinds kort in groep 2. Zij gaat met plezier naar school en zwaait moeder vrolijk uit bij het afscheid nemen. Samen met haar beste vriendin speelt Lea graag in de poppenhoek. Wanneer de leerkracht haar een vraag stelt geeft Lea slechts antwoord door te knikken. Lea heeft nog nooit gesproken in de klas. Niet tegen haar leerkracht en niet tegen klasgenootjes. Lea heeft selectief mutisme.

Angststoornis

Als een kind thuis goed spreekt, maar buitenshuis stelselmatig zwijgt in situaties waar verwacht wordt dat een kind praat, kan er sprake zijn van selectief mutisme. Vaak wordt dit zwijgen opgemerkt in de schoolse setting. Deze kinderen zwijgen bijvoorbeeld consequent als de leerkracht een vraag stelt. De gangbare verklaring voor het niet kunnen praten is dat het zwijgen wordt veroorzaakt door angst. Die angst kan te maken hebben met angst voor sociale situaties of met angst voor falen en kritiek. Selectief mutisme is dan ook een angststoornis die volgens de meeste deskundigen verwant is aan sociale angst. Selectief mutisme komt voor bij ongeveer 7 op de 1000 kinderen (Viana et al., 2009). Het betreft iets vaker meisjes dan jongens. Ook bij kinderen die tweetalig worden opgevoed of thuis een andere taal spreken komt de stoornis vaker voor.

Het is wetenschappers nog steeds niet helemaal helder waar selectief mutisme door ontstaat. Wel is duidelijk dat erfelijke belasting voor angst een rol speelt. Zo worden bij kinderen met deze stoornis vaker andere angststoornissen geconstateerd en komen bij hun familieleden deze angststoornissen vaker voor (Viana et al., 2009).

Selectief mutisme lijkt gemakkelijk vast te stellen. Toch is het van groot belang dat hier zorgvuldig naar wordt gekeken door gespecialiseerde psychologen of psychiaters. Soms blijkt er namelijk sprake te zijn van andere of bijkomende problematiek zoals autisme, een taalstoornis, motorische problemen of problemen met zindelijkheid. Om kinderen de juiste behandeling te kunnen bieden is goede diagnostiek dus noodzakelijk.

Verlegenheid komt veel voor bij kinderen. Verlegen kinderen kijken eerst de kat uit de boom, maar gaan na verloop van tijd mee doen en mee praten. Kinderen met selectief mutisme blijven zwijgen, ook als zij gewend zijn aan de situaties en de nieuwe mensen. Zij blokkeren in hun spraak en kunnen dat niet meer veranderen.

Rol van de leerkracht

Kinderen met selectief mutisme verschillen qua uitingvorm en in ernst van de stoornis. Zo kan het zijn dat kinderen nooit spreken op school, maar het kan ook zijn dat zij alleen spreken tegen vriendinnetjes. Ook de mate waarin kinderen participeren in activiteiten verschilt. Er zijn kinderen die aan alles meedoen en over goede non-verbale communicatie vaardigheden beschikken. Andere kinderen zijn teruggetrokken, maken weinig oogcontact en doen niet (graag) mee met

Er zijn in Nederland twee cognitief gedragstherapeutische behandelprogramma's voor de behandeling van selectief mutisme:

- *Selectief mutisme bij kinderen*, geschreven door Max Güldner (2012). Dit boekje is gericht op hulpverleners, ouders en leerkrachten. De lezer vindt uitleg over selectief mutisme, praktische tips en informatie over behandel mogelijkheden.
- Het programma *Spreekt voor zich*, ontwikkeld door Maretha de Jonge (2009). Dit online programma bevat een protocol dat flexibel kan worden afgestemd op het tempo van het individuele kind. Innovatief is het online portaal, een beveiligde webomgeving waarin therapeut, ouders en leerkrachten online met elkaar kunnen communiceren, het behandelproces kunnen volgen en informatie kunnen lezen. Voor het kind is er een aantrekkelijke serious game.

Wanneer een kind op school niet spreekt is er mogelijk sprake van selectief mutisme

spelletjes in vrije situaties. Soms is de onderliggende angst die bij deze kinderen speelt helemaal niet zichtbaar. Het gedrag lijkt dan op onwil. Het vraagt dus wat van de leerkracht om hierdoor heen te kijken.

Het is begrijpelijk dat het gedrag van een kind met selectief mutisme veel vragen oproept bij de leerkracht. Los van het niet spreken is het vaak moeilijk om in te schatten hoe de leerling school ervaart. Ook zijn deze kinderen vaak erg moeilijk te toetsen waardoor leerkrachten zorgen kunnen hebben over het niveau van de spraak, de taal en het (aanvankelijk) lezen van de leerling. Daarbij vragen veel leerkrachten zich af of zij iets verkeerd doen waardoor de leerling zoveel angst ervaart. Soms is het frustrerend dat een kind geen antwoord geeft, terwijl de leerkracht een sterk vermoeden heeft dat hij het wel degelijk snapt. Of

dat een leerling niet tegen de leerkracht of in de klas spreekt, maar wel met een stagiaire. Selectief mutisme ontstaat door factoren bij de leerling en zijn niet te voorkomen door de aanpak van de leerkracht. Wel kan de aanpak van de leerkracht de leerling ondersteunen bij het overwinnen van de angsten.

Passende hulp

De leerkrachten zijn vaak de eersten die signaleren dat het zwijgen niet vanzelf overgaat. Zij zijn degenen die hierover met ouders in gesprek kunnen gaan en hen kunnen attenderen op selectief mutisme. Veel ouders kennen dit begrip niet en denken dat hun kind gewoon last heeft van verlegenheid, thuis praat het immers wel. Deskundigen adviseren dat wanneer een leerling in groep 1, ondanks een wenperiode en het toepassen van de preventieve tips, hardnekkig blijft zwijgen het >>

Spreekt voor zich

Het behandelprogramma *Spreekt voor zich* is ontwikkeld door de Stichting Behandeling Selectief Mutisme. Dr. M.V. de Jonge is initiatiefnemer. Drs. J.D. de Pagter en drs. H.M.W. van Braam van Vloten-Hairwassers zijn bestuursleden van de stichting.

Ervaring van een leerkracht met het behandelprogramma

Ik vond het spannend om een leerling met selectief mutisme in de klas te krijgen. De situatie was ernstiger dan ik had verwacht. Mijn leerling sprak niet, maar durfde ook niet zelfstandig te handelen (zoals naar de wc gaan, jas pakken). Het was voor mij moeilijk om te zien hoe zij zich op momenten in de beginperiode niet op haar gemak voelde. Later toen zij mee deed aan activiteiten was het lastig om in te schatten wat ik van haar kon vragen. Het is een lang en intensief traject geweest, maar inmiddels praat mijn leerling in de kring en tegen de leerkracht! *Hannie Hoeksma, leerkracht.*

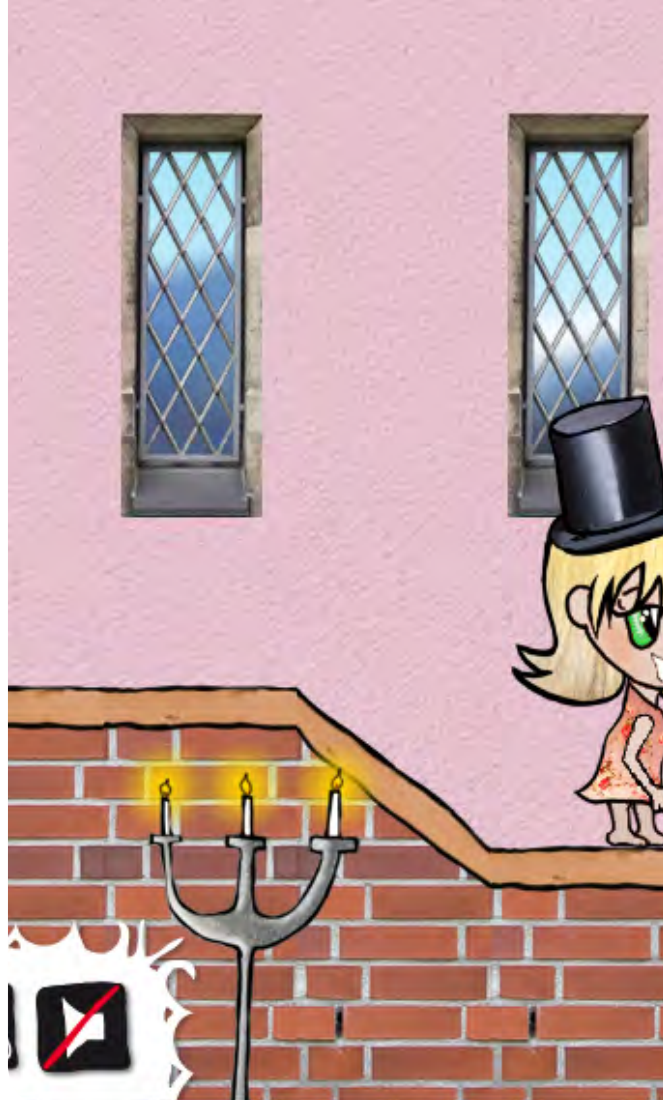
Ervaring van een leerkracht met een leerling met selectief mutisme

Mijn leerling kon in spel met haar beste vriendinnetje hele verhalen vertellen. Het lukte haar niet om in groepsverband antwoord te geven op een vraag, ook niet door te knikken. Wat ik moeilijk vond was dat ik een vertrouwensband met haar had, maar niet tot haar door kon dringen als ze blokkeerde. De tip die ik aan andere leerkrachten wil meegeven is om niet aan jezelf te gaan twijfelen als een leerling blokkeert, maar juist ruimte en veiligheid te bieden. *Marijne Poppen- van Ginkel, leerkracht en intern begeleider.*

raadzaam is ouders te motiveren tot nader onderzoek en behandeling in de jeugd GGZ. Selectief mutisme gaat vaak niet vanzelf over en wanneer kinderen voordat ze tien jaar zijn worden behandeld, is de kans op succes groter. In de hedendaagse praktijk is cognitieve gedragstherapie de beste wetenschappelijk onderbouwde behandelingsvorm voor selectief mutisme (Carlson e.a., 2008).

Lea

Bij de start van de basisschool vindt de leerkracht het opvallend dat Lea niet durft te praten, maar zij denkt dat Lea meer tijd nodig heeft om te wennen. Lea kan zich immers non-verbaal goed duidelijk maken door te wijzen en te knikken. Wanneer Lea na vier maanden nog niet spreekt en nog steeds niet meedoet aan alle vrije activiteiten, ontstaan er zorgen. Er volgt een aantal gesprekken met ouders, leerkracht en intern begeleider. Ouders herkennen de zorgen van school. Lea heeft op de peuterspeelzaal ook niet of nauwelijks gesproken. Maar in de thuissituatie en bij familieleden spreekt zij voluit. Ouders hebben recent een artikel gelezen over selectief mutisme en vragen zich af of Lea daar last van heeft. Via de huisarts komen ouders terecht bij een psychologenpraktijk. Daar wordt de diagnose selectief mutisme inderdaad gesteld en een behandeling gestart.

In de behandeling leert Lea in kleine speelse stapjes te praten met de therapeut. Door middel van spelletjes en verhaaltjes leert zij wat 'dapper zijn' is. De therapeut merkt dat Lea erg gevoelig is voor humor en daarmee uit te dagen is tot spraak. Wanneer Lea vrij durft te praten tegen de therapeut verplaatst de behandeling zich naar school. De therapeut komt wekelijks naar school voor de therapie, die wordt gegeven in de RT-ruimte in aanwezigheid van de leerkracht. Met zijn drieën spelen zij verschillende spelletjes die steeds meer taal uitlokken. Na een paar sessies begint Lea voorzichtig antwoord te geven op vragen van de leerkracht. In deze periode gaat de leerkracht ook op huisbezoek en tot haar verbazing spreekt Lea daar voluit tegen haar. Ook oefent Lea twee keer per week vijftien minuten met de leerkracht in een klein groepje met dezelfde spelletjes die zij ook in de therapie speelt. De mate waarin Lea durft te spreken neemt toe. De leerkracht ziet dat zij in de klas ook spontaan tegen haar vriendinnetjes begint te spreken en steeds vaker meedoet aan vrije activiteiten. De leerkracht zorgt voor zo veel mogelijk voorspelbaarheid in vrije activiteiten, laat Lea altijd eerst even kijken voordat zij mee gaat doen en zorgt ervoor dat er vertrouwde kinderen in haar directe omgeving zijn. De therapeut komt in deze fase van de behan-

VRAAG:

Yep is een beetje bang. Toch gaat hij mee naar binnen in het Luiderslot. Wat is Yep dan?

- A. Dom
- B. Dapper

A B

Het Luiderslot is een online game dat wordt ingezet in de behandeling van selectief mutisme

deling niet meer naar school, maar blijft via het online portaal betrokken bij de leerkracht en heeft regelmatig contact met Lea en haar ouders. Hoewel het praten in de klas tijdens spelsituaties steeds beter gaat, durft Lea in de klassikale situaties nog niets te zeggen. In overleg met de therapeut gebruikt de leerkracht een beloningsprogramma voor Lea. Elke keer dat Lea in een (kleine) kring een vraag beantwoordt, verdient zij een krul waarmee ze spaart voor stickers.

Ondersteunend aan de behandeling speelt Lea de serious game *Het Luiderslot*. Dit online computerspel gaat over een draakje Yep en speelt zich af in een hoge toren. Elke keer wanneer Lea een stapje in de therapie heeft behaald, mag zij een verdieping hoger in de toren. Zo kan zij zelf zien hoeveel stapjes zij al heeft genomen, op weg naar haar einddoel: spreken in de klas. In de eerste periode van de therapie speelt Lea dit spel met de therapeut of thuis, later ook op school.

Aan het einde van de behandeling durft Lea vrijuit te praten in de klas. Het spontaan vertellen in de grote kring vindt zij vaak nog spannend. De leerkracht kan hier inmiddels handig mee omgaan door het stellen van gesloten vragen. Ook helpt het Lea als zij zelf een voorwerp meeneemt waarover de leerkracht vragen stelt.

Tips voor in de groep

- Leg niet te veel druk op het kind, forceren helpt niet.
- Zoek naar wat het kind wel durft (knikken, aanwijzen, in oor fluisteren) en beloon elke poging tot communicatie.
- Vaak is het geven van een compliment moeilijk omdat de leerling daarmee in de belangstelling komt te staan. Probeer dat dan met een klein gebaar of sticker.
- Probeer eens een gesprekje in een veilige omgeving of op een ander moment, zoals na schooltijd, in pauze met een vriendinnetje of tijdens een huisbezoek.
- Stel gesloten vragen.
- Gebruik humor.
- Zoek naar creatieve oplossingen: de verjaardagscake met een mooie kaart in de lerarenkamer in plaats van de klassen rond.

Meer tips kun je lezen via:

www.spreektoezicht.nl/info/school/tips. Hier staat ook een demo van *Het Luiderslot* die je kunt spelen.

Leestips

- Wansink, K. (2011). De stille voorbij? *HJK*, november 2011, 28-31
- Lees op www.bibbers.nl over angst bij kinderen
- Op www.vgct.nl vind je gedragstherapeuten en informatie over gedragstherapie

Literatuur

- Carlson, J.S., Mitchell, A.D., & Segool, N. (2008). The current state of empirical support for the pharmacological treatment of selective mutism. *School Psychology Quarterly*, 23 (3).
- De Jonge, M.V. (2009) 'Spreekt voor zich'. www.spreektoezicht.nl
- Güldner, M. (2012). *Selectief mutisme bij kinderen: als een kind soms niet praat*. Leuven: Lannoo Campus.
- Johnson, M., & Wintgens, A. (2001). *The Selective Mutism Resource Manual*. Milton Keynes, UK: Speechmark Publishing Ltd.
- Viana, A.G., Beidel, D.C., Rabian, B. (2009). Selective mutism: a review and integration of the last 15 years. *Clinical Psychology Review*, 29: 57-67.